

РОЗДІЛ 7 АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.951

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ В УКРАЇНІ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES OF REFORMING OF HIGHER LEGAL EDUCATION IN THE KNOWLEDGE SOCIETY BUILDING IN UKRAINE

Арістова І.В.,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету*

Запара С.І.,

*доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету*

Запропоновано комплексну модель організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні. Обґрунтовано необхідність системного бачення, управлінського трактування, забезпечення прав людини, подолання цифрової та когнітивної нерівності, урахування особливостей суспільств знань і стандартів європейського простору вищої освіти в процесі розроблення моделі. Внесено пропозиції щодо удосконалення організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Ключові слова: вища юридична освіта, реформування, європейський простір вищої освіти, модель організаційно-правових засад, суспільства знань, права людини, цифрова та когнітивна нерівність.

Предложена комплексная модель организационно-правовых основ реформирования высшего юридического образования в Украине. Обоснована необходимость системного видения, управленческой трактовки, обеспечения прав человека, преодоления цифрового и когнитивного неравенства, учёта особенностей обществ знаний и стандартов европейского пространства высшего образования в процессе разработки модели. Внесены предложения относительно усовершенствования организационно-правовых основ реформирования высшего юридического образования в Украине.

Ключевые слова: высшее юридическое образование, реформирование, европейское пространство высшего образования, модель организационно-правовых основ, общества знаний, права человека, цифровое и когнитивное неравенство.

A comprehensive model of organizational and legal bases of reforming of higher legal education in Ukraine has been offered. The authors have grounded the necessity of systemic vision, managerial interpretation, human rights guaranteeing, overcoming the digital and cognitive inequality, taking into account peculiarities of knowledge societies and standards of European Higher Education Area in the process of developing the model. The authors have provided propositions concerning the improvement of organizational and legal bases of reforming higher legal education in Ukraine.

Key words: higher legal education, reform, European higher education area, model of organizational and legal bases, knowledge society, human rights, digital and cognitive inequality.

Постановка проблеми. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [1] ще у 2007 році визначив розбудову інформаційного суспільства одним із пріоритетів України. Разом з тим Україна як член Міжнародної організації ЮНЕСКО має пропагувати та впроваджувати в життя концепцію множини суспільств знань, які є вищою формою інформаційного суспільства та мають поставати джерелом розвитку для усіх країн (у тому числі для України) на основі прав людини. Відповідно до доповіді ЮНЕСКО [2] суспільства знань ХХІ століття можуть вступити в нову та тривалу епоху розвитку людства лише за умови, якщо в них

буде забезпечений не лише загальний доступ до знань, але й загальна участь у суспільствах знань. Загальний доступ до знань (у тому числі юридичних) має залишатися стовпом, на який спирається перехід до суспільств знань.

Зважаючи на те, що сучасні процеси глобалізації зумовлюють не лише позитивні явища, але й негативні (наприклад, цифрова та когнітивна нерівність), вельми важливою постає позиція ЮНЕСКО щодо розвитку людиноцентристської концепції, відповідно до якої буде відбуватися становлення суспільств знань [2]. Цією міжнародною організацією ще в 2003 році було запропоновано рішення щодо скорочення цифрового та когнітивного розриву, яке серед

іншого пов'язане з необхідністю вироблення та реалізації міжнародної та національної політики щодо забезпечення якісної освіти, у тому числі вищої юридичної освіти. Вважаємо, що зазначене вище зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – запропонувати та обґрунтувати модель організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти України в умовах розбудови суспільства знань.

Аналіз наукових досліджень переконав нас, що вирішення проблем реформування вищої освіти в цілому та вищої юридичної освіти зокрема опікувалися провідні вітчизняні вчені на різних історичних етапах розвитку української держави: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, С.П. Головатий, В.І. Луговий, В.М. Захарченко, П.С. Пацурківський, Ю.М. Рашкевич, О.Д. Святоцький, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Ж.В. Таланова, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, В.І. Яковюк. Наприклад, у роботі [3] автори акцентують увагу на корисності врахування позиції О.Д. Святоцького стосовно пріоритетного значення рівня освіти та обсягу накопичених суспільством знань для зростання добробуту тих держав, які зможуть перевершити інші в накопиченні нових знань [4, с. 14].

Безумовним науковим підґрунтям статті постають положення роботи [5, с. 88] щодо модернізації таких напрямів правового виховання, як правова освіта, яка доносить до осіб розуміння правових цінностей; роботи [6, с. 20] щодо формування системи правових знань як складової мети правового виховання; роботи [7] стосовно того, що ефективно функціонування, наприклад, таких юридичних інститутів, як суд, адвокатура, прокуратура, нотаріат, однаковою мірою залежить від якості законодавства та якості фахівців, що забезпечують діяльність цих інститутів; роботи [8, с. 148] щодо студентськоцентрованого навчання як нової парадигми вищої освіти, запровадження якої заохочується Болонським процесом, підтримується різного рівня нормативними документами ЮНЕСКО та покладено в основу нового Закону України «Про вищу освіту» [9].

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на інтеграцію національного простору вищої освіти до європейського простору вищої освіти, у роботі конструктивно використані ESG – «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти» [10], у контексті яких підкреслено, що вища освіта стає істотною складовою частиною соціально-економічного та культурного розвитку у зв'язку з бажанням європейських суспільств усе більше ставати суспільствами знань. Важливим, на нашу думку, постає те, що, як і в концепції суспільств знань [11], у зазначеному рекомендаційному документі відстоюється позиція «єдність у різноманітті». Це виявляється в тому, що заклади вищої освіти, у зв'язку із розширенням доступу до вищої освіти, отримують можливість використовувати усе більш різноманітний індивідуальний досвід. Як зазначено у документі, «відповідь на різноманітність і зростаючі очікування вимагає від вищої освіти

фундаментальних змін у її наданні. Це потребує більш студентоцентрованого підходу до навчання і викладання... Саме заклади вищої освіти стають більш різноманітними за своїми місіями, способами надання освіти та співпраці» [10, с. 5]. Вважаємо за необхідне виходити із того, що «ESG не є стандартами якості чи приписами щодо того, як необхідно втілювати процеси забезпечення якості, але вони надають орієнтири, охоплюючи аспекти, які є вирішальними для успішного забезпечення якості та навчальних середовищ у вищій освіті» [10, с. 6].

Ґрунтуючись на зазначених вище теоретико-методологічних засадах, вважаємо за доцільне у даній роботі запропонувати модель організаційно-правових засад реформування юридичної освіти України в умовах розбудови суспільства знань. Основними вихідними положеннями для формування зазначеної моделі, на нашу думку, постають такі.

1. Системне світорозуміння, відповідно до якого системними утвореннями постають вища освіта України, вища юридична освіта України, вища юридична освіта навчальних закладів України.

2. Рівні абстракції: а) надсистема – вища освіта України; б) система – вища юридична освіта України; в) підсистема – вища юридична освіта навчальних закладів України. Водночас, існують й інші рівні абстракції: а) надсистема – європейський простір вищої освіти; б) система – європейський простір вищої юридичної освіти; в) підсистема – вища юридична освіта європейських навчальних закладів.

3. Враховуючи зазначені рівні абстракції, кожна система (підсистема) призначена реалізувати відповідну функцію надсистеми (системи). Наприклад, система вищої юридичної освіти України реалізує конкретну функцію надсистеми (вищої освіти України), а саме функцію надання освітянських юридичних послуг.

4. Системоутворюючим чинником постає мета [12], якої прагне досягти надсистема (система, підсистема). Наприклад, метою надсистеми (європейський простір вищої освіти) може бути залежно від пріоритетів відповідних організацій (зокрема, Асоціації університетів Європи, європейської асоціації закладів вищої освіти, європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, європейський союз студентів) таке: а) підготовка студентів до активного громадянства, до їхньої майбутньої кар'єри (наприклад, сприяючи розвитку їхньої здатності до працевлаштування); б) підтримка особистого розвитку студентів; в) створення широкої бази передових знань; г) стимулювання досліджень та інновацій [13].

5. Досягнення мети надсистеми (системи, підсистеми) потребує управління, яке, у свою чергу, неможливо без стратегії та тактики управління, наприклад, системою вищої юридичної освіти України. Стратегія передусім передбачає визначення цілей та напрямів її досягнення для надсистеми (системи, підсистеми). Тактика пов'язана з тим, яким чином сформульовані цілі будуть досягатися. У свою чергу, стратегія й тактика визначаються за допомогою спеціальних інструментів, наприклад SWOT-аналізу.

6. Виходячи з того, що управління реалізується у правовій та неправовій (наприклад, організаційні заходи) формах, існує об'єктивна потреба у формуванні правових та організаційних засад управління надсистемою (системою, підсистемами).

7. Правові та організаційні засади управління реформуванням цих надсистем (систем, підсистем) мають як стратегічний, так і тактичний характер.

Таким чином, модель правових та організаційних засад реформування системи вищої юридичної освіти в Україні в умовах розбудови суспільства знань базується на зазначених вище положеннях.

Усвідомлюючи необхідність вдосконалення юридичної освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, у роботі вважалося за доцільне передусім акцентувати увагу на формуванні ефективного нормативно-правового підґрунтя реформування юридичної освіти в Україні. Для вирішення зазначеного завдання пропонується модель правових засад регулювання реформування юридичної освіти в Україні. Це системне утворення, невід'ємними взаємозалежними складовими частинами якого постають: 1) загальне нормативно-правове забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні; 2) спеціальне нормативно-правове забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Перший складник системи має містити: а) Конституцію України; б) закони України, передусім Закон України «Про вищу освіту»; в) міжнародні нормативно-правові акти у сфері вищої освіти, ратифіковані Верховною Радою України; г) підзаконні нормативно-правові акти (наприклад, Постанову Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 «Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти»; Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 червня 2016 року № 600 «Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти»). Що стосується другого складника системи, то його елементами мають поставати: а) закони України, які регулюють суспільні відносини у сфері вищої юридичної освіти в Україні; б) міжнародні нормативно-правові акти у сфері вищої юридичної освіти, що ратифіковані Верховною Радою України; в) підзаконні нормативно-правові акти у сфері вищої юридичної освіти. Наголошується, що системоутворюючим чинником запропонованої моделі має бути мета, яка у роботі визначена як формування комплексного нормативно-правового підґрунтя для забезпечення якості вищої юридичної освіти.

Аналіз сучасного стану спеціального нормативно-правового забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні дозволив дійти висновку стосовно практично відсутності нормативно-правових актів (різної юридичної сили) в означеній галузі. Водночас з'ясовано існування відповідних міжнародних документів рекомендаційного характеру, положення яких мають бути орієнтиром під час розроблення нових нормативно-правових актів в Україні у галузі вищої юридичної освіти. Проведені дослідження свідчать також про активізацію діяль-

ності наукової спільноти України у напрямку формування концептуально оформлених ідей, принципів, механізмів з метою удосконалення законодавства України в галузі вищої юридичної освіти. Розуміючи те, що, з одного боку, правова доктрина офіційно не визнається юридичним джерелом (формою) права в Україні, водночас, з іншого боку, вважаємо за важливе акцентувати увагу на ролі правової доктрини у створенні перспективних юридичних джерел права в зазначеній галузі.

Очевидно, що яскравим прикладом інтеграції наукових позицій учених є правова доктрина – проект Концепції вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [14], який був презентований 14 вересня 2016 року Робочою групою на круглому столі, присвяченому модернізації правничої освіти в Україні. Цей захід відбувся за участі представників Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України, Проекту «Справедливе правосуддя» (USAID), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також представників вищих навчальних закладів, громадських організацій.

Вважаємо, що так само, як і Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, що «пройшли» свій шлях від правової доктрини до підзаконного нормативно-правового акту, зазначений проект Концепції може мати таку ж перспективу. Водночас, на нашу думку, задля створення перспективного юридичного джерела права в галузі вищої юридичної освіти, який сприятиме «становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні права через захист прав і свобод людини, а також стандартів доступу до правничої професії» [14], необхідним є осмислення цієї Концепції та вироблення в разі потреби конструктивних зауважень та пропозицій.

Глибоке ознайомлення із положеннями проекту Концепції, власний досвід щодо впровадження інновацій у галузі юридичної освіти, а також усвідомлення переваги системного світорозуміння дали підстави дійти наступних висновків: 1) розроблення проекту Концепції є необхідною умовою реформування юридичної освіти в Україні та насправді постає інноваційним кроком; 2) окремі положення Концепції, на наш погляд, є або дискусійними, або недостатньо обґрунтованими.

Вважаємо за доцільне висловити свою позицію стосовно деяких положень Концепції.

1. Виходячи зі ст. 52 Закону України «Про вищу освіту» [9], а також основних засад системного підходу, вважаємо, що Концепція мала б стосуватися усіх учасників освітнього процесу, передусім: а) наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників; б) здобувачів вищої юридичної освіти;

в) фахівців-практиків, які залучаються до освітнього юридичного процесу на освітньо-професійних програмах. До речі, саме такий підхід відстоюється у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти» [10]. Важливо, що ці учасники є суб'єктами системи фахової підготовки, що тісно взаємодіють між собою заради досягнення визначеної мети. Натомість у Концепції (п. 27) лише фрагментарно йдеться про потребу надалі опрацювати Стратегію розвитку ресурсної бази правничої освіти, у якій будуть розроблені, зокрема, нові параметри, які стосуються викладачів права, підготовки викладачів права [14].

Вирішення зазначеного питання, на нашу думку, потребує конструктивного використання системного підходу при розробленні Концепції, що дасть змогу зважено визначити структуру проекту та етапи впровадження Концепції.

2. Враховуючи те, що «поняття» є однією з форм організації наукових знань, а також виходячи з того, що процес утворення та розвитку понять вивчає логіка (формальна та діалектична), звертаємо увагу на необхідність наведення основних понять у Концепції, що аналізується, правильне конструювання яких спирається на логіку. З нашої точки зору, визначення потребують передусім такі поняття: «правник», «професійна діяльність у сфері права», «правничі школи», «професійна діяльність викладача правничих шкіл», «самоврядна правнича професія».

Аналіз першого завдання Концепції [14] щодо «пропонування цілеспрямованої, методологічної основи розвитку правничої освіти в Україні» дає підстави дійти висновку, що розробники проекту Концепції розуміють важливість формування зазначеної методологічної основи. З іншого боку, виникає питання щодо наукової обґрунтованості окремих складників методологічної основи, а саме:

– відповідно до п. 9 Концепції [14] правничими професіями є суддя, адвокат, прокурор, нотаріус. Оскільки в Концепції відсутнє визначення поняття «правник», наприклад, то, виходячи з переліку основних ознак, важко оцінити, порівняти зміст та обсяг поняття «правник» та понять «суддя», «адвокат», «прокурор», «нотаріус». Що стосується ознак понять, то вони поділяються на п'ять класів: родова ознака, видова відмінність, вид, власна ознака, невласна ознака [15, с. 13].

Усвідомлюючи, що головна мета визначення – розкрити зміст поняття, зробити зміст поняття таким, щоб він був точним, у роботі акцентується увага на двох способах визначення поняття: а) перерахування ознак, які притаманні даному поняттю; б) визначення здійснюється за допомогою найближчого роду та видової різниці; визначення відбувається за допомогою судження, яке містить підмет та присудок; правильне визначення зумовлено дотриманням чотирьох спеціальних правил [15, с. 26-28]. Слід визнати, що існують й інші способи, наприклад вказівка, опис, характеристика, порівняння та ін. Водночас вельми корисними з методологічної точки зору постають дослідження процесу ділення, який,

на відміну від процесу визначення, розкриває обсяг поняття. Йдеться, зокрема, про ділення роду на види, видів на підвиди, що також пов'язано з дотриманням певних правил [15, с. 31-33]. До речі, одним із таких правил є те, що ділення повинно мати одну підставу. На жаль, зазначене правило дуже часто порушується, про що свідчать проведені дослідження. Наприклад, серед багатьох науковців існує точка зору, що правничими професіями є також слідчий, юридичний радник і викладач, а це, у свою чергу, також зумовлює необхідність визначення змісту та обсягу цих понять;

– у п. 12 Концепції [14] визначено види професійної діяльності у сфері права, окрім діяльності правничих професій. Виходячи із наведених видів професійної діяльності у сфері права (п. 12), можна дійти висновку, що ці види, як і діяльність правничих професій (п. 9), є складовими частинами професійної діяльності у сфері права (узагальнююче поняття). Виникає питання щодо обґрунтованості вибору критерію класифікації та повноти видів, наприклад, щодо причини відсутності у переліку, наведеному у п. 12, «роботи на посадах юриста (юрисконсульта) у юридичних особах, у яких діяльність у сфері права не є основною». Вважаємо, що одним зі шляхів вирішення цього питання є розроблення правильного визначення поняття «професійна діяльність у сфері права»;

– аналіз п. 6 та п. 8 Концепції [14] дозволив з'ясувати, що: а) визначення поняття «самоврядна правнича професія» не надано у Концепції; б) є підстави для сумнівів щодо необхідності виділення зв'язку правничої професії із самоврядністю як основи для розуміння фаху правника;

– порівняльний аналіз змісту п. 10 та п. 11 Концепції [14] дає можливість переконалися, що успішне складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Право» є необхідною умовою як для доступу до правничих професій (хоча і недостатньою), так і для доступу до посад в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, кваліфікаційні вимоги яких передбачають наявність вищої юридичної освіти. Таким чином, є підстави вважати, що правничу (юридичну) освіту отримують як правники, так і представники інших професій у сфері права. У зв'язку із цим виникає закономірне питання щодо коректності назви Концепції, у якій йдеться лише про фахову підготовку правника. Водночас серед представників вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) та юристів-практиків існує точка зору, що для підтвердження професій «суддя», «прокурор», «нотаріус», «адвокат» єдиний державний кваліфікаційний іспит слід проводити вже після отримання диплому магістра;

– відповідно до п. 29 Концепції [14], з метою належного забезпечення якості правничої освіти, загальний обсяг підготовки фахівців зі спеціальності «Право» має узгоджуватися з формулою: 50% – бюджетні; 50% – комерційні. Очевидно, що така позиція є прямим порушенням принципу автономії ВНЗ, університетської самоврядності.

Загалом створюється враження, що замість формування якісної та доступної юридичної освіти (п. 13 Концепції [14]) передбачається обмеження доступу до юридичної освіти на фоні нехтування принципом автономії ВНЗ. Представлена Концепція потребує обговорення дискусійних питань, усунення невідповідностей Закону України «Про вищу освіту» (у частині порушення принципу автономності ВНЗ) [9] та вироблення конструктивних положень Концепції, що відповідають засадам і традиціям верховенства права. Враховуючи обмежений обсяг роботи, було наведено не усі пропозиції авторів щодо коригування окремих положень проекту Концепції. Водночас у повному обсязі зауваження та пропозиції було направлено до Робочої групи щодо розроблення проекту Концепції.

Враховуючи те, що для досягнення мети системи вищої юридичної освіти в Україні (як вже зазначалося вище) необхідне управління даною системою, у роботі пропонується модель здійснення реформацийних організаційних засад як однієї із форм управління. Підхід до формування моделі збігається з підходом до розроблення моделі правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні. Це системне утворення, невід'ємними складовими елементами якого є: 1) загальні організаційні засади; 2) спеціальні організаційні засади.

Дослідження показали, що система загальних організаційних засад може складатися передусім із певних елементів, які передбачають створення: 1) Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; 2) Положення про Науково-методичну раду та науково-методичні комісії Міністерства освіти та науки України; 3) Положення про ліцензування освітньої діяльності та акредитацію освітніх програм; 4) методичні рекомендації із розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти нового покоління; 5) методичні рекомендації із розроблення освітньо-кваліфікаційних та освітньо-наукових програм на рівні вищих навчальних закладів [8, с. 146, 147]. Аналіз зазначених елементів дозволив дійти висновку, що критерій класифікації наведених організаційних засад пов'язаний зі створенням як суб'єктів (органів) управління реформуванням вищої освіти в Україні, так і засобів контролю (як функції управління) виконання різних етапів освітньої діяльності. Тобто, класифікація проведена не за однією підставою, що, у свою чергу, не дає змоги чітко уявити повноту опису основних організаційних засад.

Грунтуючись на положеннях ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» [9] та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти [10], у роботі пропонується визначити види організаційних засад за критерієм «внутрішнє» («зовнішнє») забезпечення якості вищої освіти. Такий підхід до класифікації сприяв виділенню наступних взаємодіючих підсистем у структурі загальних організаційних засад: 1) підсистема організаційних засад для внутрішнього

забезпечення якості вищої освіти; 2) підсистема організаційних засад для зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; 3) підсистема організаційних засад для діяльності агентства забезпечення якості. Тобто зазначені підсистеми розглядаються як єдине ціле. До речі, елементами підсистем можуть бути і основні організаційні засади, що наведені у роботі [8, с. 146, 147].

Вважаємо, що спеціальні організаційні засади мають орієнтуватися на специфіку вищої юридичної освіти. Водночас, система спеціальних організаційних засад включає три взаємодіючі підсистеми, види яких визначаються за таким саме критерієм, як і для видів підсистем загальних організаційних засад. У роботі встановлено елементи підсистем спеціальних організаційних засад реформування вищої юридичної освіти в Україні. Враховуючи обмеження щодо обсягу статті, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на одній із організаційних засад, пов'язаній із проведенням конкурсного відбору на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право».

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 13.10.2016 року № 1236 було затверджено Умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році. У ч. 2 розділу VI («Організація та проведення конкурсного відбору») зазначається: «Для конкурсного відбору осіб, які на основі ступеня бакалавра (ступеня магістра, освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста) вступають на навчання для здобуття ступеня магістра, зараховуються для вступу за спеціальністю 081 «Право» – бали єдиного фахового вступного випробування з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання, що має такі складники: тест із права; тест загальної навчальної правничої компетентності; тест з іноземної мови (англійська, німецька, французька або іспанська мова). Порядок вступу на навчання та проведення єдиного фахового вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання затверджується МОН» [16]. Слід підкреслити, що зазначена позиція Наказу МОН України засвідчила реалізацію багаторічного проекту, пов'язаного з намаганням покращити якість юридичної освіти.

У роботі позитивно сприймається ініціатива, передусім МОН України стосовно здійснення експерименту з проведення у 2016 році ЗНО при вступі до магістратури за спеціальністю 081 «Право». На нашу думку, зазначений захід може сприяти впровадженню відповідного конкурсного відбору (як організаційної засади) у 2017 році. З метою з'ясування можливих проблем під час реалізації зазначеного конкурсного відбору у 2017 році було організовано 14 вересня 2016 року круглий стіл (про який йшлося раніше), на якому обговорювалися здобутки зазначеного експерименту. Виходячи з доповіді, що була представлена на круглому столі, встановлено:

1) з більше ніж двадцяти ВНЗ, яких було охоплено експериментом, лише дев'ять ВНЗ повністю або частково погодилися взяти участь в експерименті (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, факультет адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія», Національний університет Києво-Могилянська академія, Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеський національний морський університет, Національний технічний університет України «КПІ імені І. Сікорського», Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Чернігівський національний університет імені Юрія Федьковича);

2) із 1746 зареєстрованих, які бажали здати ЗНО, успішно склали іспити та були рекомендовані до прийому на навчання 89% конкурсантів;

3) найбільша кількість учасників експерименту була з Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 734 особи, 100% учасників успішно склали ЗНО та були рекомендовані до прийому на навчання;

4) у цілому учасники експерименту визнали його успішність і висловились за поширення ЗНО на всі ВНЗ вже під час прийомної кампанії 2017 року. Позитивні відгуки додали і представники студентства (Ліга студентів асоціації правників України та президент ELSA Україна), які провели анкетування близько 280 студентів (що брали участь у експерименті або планують брати). Більшість респондентів підтримує, або скоріше підтримує практику складання кваліфікаційного іспиту, що не лише перевіряє їх рівень знань, але й створює умови для уникнення корупції та розширює можливості переходу на навчання у інші ВНЗ;

5) важливим досягненням ЗНО стало формування складу експертів та спеціальна підготовка експертів, фахівців із професійної складової частини тестів (дисципліни: кримінальне право, кримінальний процес, цивільне право, цивільний процес адміністративне право, конституційне право), що здійснено за кошти відповідних організацій інших країн. Зазначено, що експертами юридичних факультетів ВНЗ здійснена розробка таксономій (програм, текстових завдань);

6) визначено основні проблемні питання: а) з одного боку, відповідальність за проведення ЗНО покладається на конкретний орган/особу, з іншого боку – належне виконання відповідних обов'язків органу/особи неможливе без забезпечувальних заходів інших органів, зокрема щодо виділення бюджетних коштів і здійснення належної організації для збереження конфіденційності з метою уникнення корупційного складника; б) відведення короткотривалого періоду для належної організації комплексного іспиту у поточному навчальному році для всіх ВНЗ (передусім, додатковий час потрібен для громадського обговорення перед включенням необхідних положень в умови прийому, для підготовки тестових завдань; в) найбільше нарікань було з приводу

іноземної мови (що була складовою іспиту), факту зміни «правил гри» за тиждень до іспиту, змісту тестів, особливо тестів на критичне, аналітичне та логічне мислення.

Підтримуючи в цілому необхідність здійснення якісного відбору студентів для вступу до магістратури за спеціальністю 081 «Право», вважаємо за необхідне акцентувати увагу на наступному. З одного боку, виконання зазначених положень Наказу МОН України [16], починаючи з 2017 року, дозволить підтримати сильні правничі школи, створити достатньо агресивне конкурентне середовище вибору юридичної освіти для молоді. З іншого боку, враховуючи існування цифрової та когнітивної нерівності регіонів України, що має тенденцію до посилення у зв'язку з національною суспільно-політичною кризою в умовах сьогодення, обмеження доступу до юридичної освіти може погіршити ситуацію.

До речі, думка про необхідність такого обмеження вже існує в експертному середовищі, аргументація якої (серед іншого) пов'язана зі статистикою: ліцензований обсяг ВНЗ, що можуть здійснювати освітні юридичні послуги, складає 50 тис. осіб щорічно. З огляду на те, що у 2016 році школу закінчили приблизно 205 тис. молодих людей, виникає питання щодо коректності визначення обсягу. На нашу думку, ще одним підтвердженням посилення когнітивної нерівності постає практично миттєвий перехід від дорівнювальної підготовки юристів (бакалавр, магістр) до однорівнювальної наскрізної програми підготовки магістрів (5 років, 300 кредитів). Після завершення навчання Концепцією [14] пропонується провести єдиний державний кваліфікаційний іспит. Диплом юриста видаватиметься лише за умови успішної здачі кваліфікаційного іспиту, що, на думку окремих членів робочої групи, певною мірою вже передбачено ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» [9].

Грунтуючись на положеннях політики ЮНЕСКО щодо необхідності подолання цифрової та когнітивної нерівності країн, регіонів країн тощо, вважаємо за доцільне внести пропозицію, яка спрямована на забезпечення прав людини, а саме права на доступ до юридичної освіти незалежно від того, що планують закріпити в законодавчих і підзаконних актах України, якщо вони суперечать Конституції України. Дійсно, Наказом МОН України [16] запроваджено ЗНО при вступі до магістратури за спеціальністю 081 «Право». Водночас однакові вимоги до випускників освітнього ступеня «бакалавр» відсутні, оскільки на даний момент не затверджено Стандарту юридичної/правничої освіти.

До речі, відсутні єдині вимоги і до вивчення іноземної мови у ВНЗ. Незважаючи на це, однією із кваліфікаційних складових частин іспиту у формі ЗНО визначено іноземну мову. На нашу думку, обґрунтованою постає позиція щодо формування системи організаційних засад, невід'ємними складовими елементами якої постають наступні засади, що узгоджені за часом:

1) затвердження Стандарту юридичної/правничої освіти;

2) затвердження нових типових програм основних дисциплін, з урахуванням змін у правовій доктрині (після широкого обговорення);

3) здійснення набору молоді на навчання;

4) після завершення навчання відповідно до нового стандарту правничої освіти запровадження ЗНО.

Тобто необхідні «Перехідні положення» (як це враховується у багатьох нормативно-правових актах, передусім, у Конституції України). Інакше університети знаходяться у різних умовах, які іноді мають дискримінаційний характер. Водночас, загострюється і проблема когнітивної нерівності громадян України.

Висновки. Таким чином, у роботі було запропоновано та обґрунтовано модель правових та організаційних засад реформування вищої юридичної освіти в Україні. Ця модель:

1) базувалася на системному світорозумінні, концепції суспільства знань – «єдність у різноманітті», пріоритету прав людини;

2) для досягнення мети вищої юридичної освіти в Україні формувалася у контексті «управління»;

3) враховувала форми управління (правова організаційна);

4) виходила з того, що реформування вищої юридичної освіти в Україні має супроводжуватися та узгоджуватися із реформуванням вищої освіти в Україні й стандартами європейського простору вищої освіти.

Усвідомлюючи важливість реформування вищої юридичної освіти в Україні, автори планують акцентувати надалі свою увагу не лише на наукових розвідках в означеному напрямі, але й на практичному впровадженні моделі вищої юридичної освіти в університеті, у якому працюють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
2. К обществам знаний : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 211 с.
3. Задояний М.Т. Сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні / М.Т. Задояний, І.Г. Оксьюм // Публічне право. – 2012. – № 4 (8). – С. 276–284.
4. Святоцький О.Д. Кити, які роблять державу високорозвиненою / О.Д. Святоцький // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 84. – С.14.
5. Битяк Ю.П. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : [монографія] / Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк. – Харків : Право, 2007. – 248 с.
6. Гетьман А.П. Правове виховання в сучасній Україні : [монографія] [за ред. В.Я. Тація] / А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін. – Харків : Право, 2010. – 368 с.
7. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника (юриста) відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої (юридичної) професії на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відповідного розвитку юридичного факультету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/ohvB9j>.
8. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : [монографія] / Ю.М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
9. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/lmBYAT>.
10. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти (ESG). – К. : ТОВ «ЦС», 2015. – 32 с.
11. Арістова І.В. Методологічні засади розбудови суспільств знань / І.В. Арістова // Правова інформатика. – 2008. – № 3 (19). – С. 10–17.
12. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем : [монография] / П.К. Анохин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.keldysh.ru/pages/BioCyber/RT/Functional.pdf>.
13. Рекомендація Res (2007)6 Комітету Міністрів Ради Європи щодо суспільної відповідальності за вищу освіту і науку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/News/pub_res_EN.pdf.
14. Вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Проект Концепції від 14 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/BBB1OL>.
15. Новиков А.М. Методология научного исследования / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М. : Либроком, 2009. – 280 с.
16. Умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.10.2016 № 1236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni-povidomlennya/2016/10/13/umovi-prijomu-na-navchannya-do-vishnix-navchalnix-zakladiv-ukrayini-v-2017-roczii>.